

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
1: Moderne eugenetica: Internationaal en nationaal.....	7
1.1 Ontstaan en ontwikkeling	7
1.2 Nederlandse eugenetica	7
1.3 Katholieke eugenetica in Nederland	8
2: Katholieke moraaltheologische grenzen van de eugenetica.....	10
2.1: Moraaltheologische bezwaren	10
2.2: Moraaltheologische instemming.....	13
3: Rooms-katholieke artsen en het eugenetisch gedachtegoed.....	14
3.1: Negatieve eugenetica	14
3.2: Positieve eugenetica.....	17
Conclusie	20
Literatuurlijst	22
Primaire bronnen.....	22
Secundaire literatuur	24

Inleiding

Op 4 maart 2015 verscheen in het *NRC Handelsblad* het artikel 'Geef rechter bevoegdheid tot opleggen anticonceptie'. Hierin pleitten voormalig kinderrechter Cees de Groot en hoogleraar familie- en jeugdrechter Paul Vlaardingerbroek dat het mogelijk zou moeten zijn om verplichte anticonceptie op te leggen bij vrouwen waarbij het onbelemmerd laten voortduren van het risico van weer een zwangerschap volgens de betrokken partijen (hulpverlener, huisarts, politie) een zichzelf voltrekkend rampscenario is.¹ Hierbij kunnen we ons een aantal zaken afvragen. Want waar ligt de grens? En bij welk gedrag mogen mensen zich voortplanten en wanneer niet?

Wetten om de voortplanting te reguleren zijn in het verleden daadwerkelijk uitgevaardigd. Het meest radicale voorbeeld is Nazi-Duitsland. Daar werden in 1933 sterilisatiewetten aangenomen voor (geestelijk-) gehandicapten.² Dit escaleerde uiteindelijk tot een programma waarbij systematisch gehandicapten en psychiatrisch zieken werden geëuthanaseerd en gesteriliseerd. Het doel van dit programma was het behouden van de genetische zuiverheid van het Germaanse volk.

Maar niet alleen in Nazi-Duitsland werden zulke wetten aangenomen. Deze wetten zouden het verbeteren van de genetische samenstelling van een populatie bewerkstelligen. Dit idee was eind 19^e eeuw populair geworden onder invloed van wetenschappers zoals Francis Galton.³ Zijn ideeën waren het begin van een nieuwe beweging: de moderne eugenetica. De genetische samenstelling kon op twee manieren verbeterd worden. Of door middel van negatieve eugenetische maatregelen (de voortplanting verhinderen) of door positieve maatregelen (de voortplanting bevorderen). Dit leidde er toe dat er in het begin van de 20^e eeuw in verschillende westerse landen eugenetische wetten werden aangenomen.⁴ In de Verenigde Staten was het verboden voor epileptische en zwakzinnige mensen om te trouwen.⁵ In Zweden werden vanaf de jaren dertig ongeveer 62000 onderontwikkelde vrouwen uit arme bevolkingsgroepen onder dwang gesteriliseerd.

¹ C. de Groot & P. Vlaardingerbroek, 'Geef rechter bevoegdheid tot opleggen anticonceptie', *NRC handelsblad*, 2 maart 2015.

² J. Lindert, Y. Stein, H. Guggenheim, J.J. Jaakkola & R.D. Strous, 'How ethics failed—the role of psychiatrists and physicians in Nazi programs from exclusion to extermination, 1933-1945', *Public Health Reviews* 34 (2012) 99-101.

³ J. Noordman, *Om de kwaliteit van het nageslacht* (1989) 21.

Verdere uitleg over de ontwikkeling van de eugenetica zal in hoofdstuk 1 aan bod komen.

⁴ F. Dikötter, 'Race Culture: Recent Perspectives on the History of Eugenics', *The American Historical Review* (1998) 468.

⁵ T. Tännsjö, 'Compulsory sterilisation in Sweden', *Bioethics* 12 (1998) 236.

In de jaren 90 veroorzaakte dit gegeven grote opschudding in Zweden.⁶ Ook in Denemarken, Oostenrijk, Zwitserland, Frankrijk en België werd onder het grote publiek bekend dat bijvoorbeeld vrouwen die minderwaardig werden geacht in het verleden onder dwang werden gesteriliseerd. Naar aanleiding van het nieuws in Zweden, verscheen op 27 augustus 1997 in *Trouw* een artikel met de geruststellende kop 'Hier geen sterilisaties', geschreven door de Nijmeegse historicus Jan Noordman. Hij was in 1989 gepromoveerd op het proefschrift *Om de kwaliteit van het nageslacht; eugenetica in Nederland 1900-1950*. Hij concludeerde in het artikel en in zijn proefschrift dat er in Nederland geen eugenetische maatregelen werden ingevoerd, omdat dit niet strookte met de politieke moraal van de confessionelen die in Nederland aan de macht waren. Bovendien paste het niet binnen het verzuilde klimaat. Hij beschouwde de eugenetische beweging in Nederland dus als een 'irrelevant cultuurfenomeen en randverschijnsel'.⁷

De politicologe Pauline Harmsen reageerde in *Trouw* op 2 september van hetzelfde jaar op Noordman. Zij concludeerde, in tegenstelling tot Noordman, dat het erfelijkheidsdenken waarop de eugenetica was gebaseerd, in Nederland wijd verbreid was. Het kan dus niet beschouwd worden als een 'irrelevant cultuurfenomeen' of een 'randverschijnsel'. Er heerste brede overeenstemming binnen vrijwel alle politieke stromingen (inclusief de confessionele) over de noodzaak om het aantal minderwaardigen terug te dringen.⁸ Ook Michiel Louter, gespecialiseerd in de psychiatrische geschiedenis, sloot zich bij Harmsen aan. Hij was van mening dat het eugenetisch gedachtegoed wel degelijk diep in het Nederlandse gedachtegoed was doorgedrongen.⁹ Hoewel er hier inderdaad nooit geboortebeperkende eugeneticawetten werden uitgevaardigd, waren er wel andere ingrijpende volksverbeterende maatregelen. Bijvoorbeeld de 'rasygiënische' kolonisatie van de eerste Zuiderzeepolders.

De Nederlandse eugenetica was niet alleen onderwerp van debat in de publieke opinie, ook in wetenschappelijke kringen werd hier onderzoek naar gedaan. Een van de eerste grote werken hierover werd geschreven door Huub Schellekens (arts en microbioloog) en Richard Visser (biochemicus en historicus). Zij schreven *De genetische manipulatie* in 1987. Hierin concludeerden zij dat het eugenetische gedachtegoed in Nederland nooit voet aan de grond kreeg. De eugenetische beweging was vooral een sociale beweging, en niet zozeer een

⁶ J.B. Meijer van Putten, 'Eugenetisch denken ook in Nederland geen randverschijnsel', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 39 (1997) 141.

⁷ J. Noordman, 'Eugenetica kreeg in Nederland geen voet aan de grond', *Trouw*, 27 augustus 1997.

⁸ P. Harmsen, 'Eugenetisch denken in Nederland geen randverschijnsel', *Trouw*, 2 september 1997.

⁹ M. Louter, 'Het eugenetische poldermodel', *De Groene Amsterdammer*, 17 september 1997.

wetenschappelijke.¹⁰ Het was een zaak van enkele wetenschappers en politici, maar zorgde nauwelijks voor eugenetische maatregelen. Ze gaven een aantal redenen hiervoor, bijvoorbeeld omdat de confessionelen (zowel de protestanten, als de katholieken) tegen maatregelen waren die het hebben van nageslacht in de weg stond.¹¹ Noordman was als academicus ook betrokken in het wetenschappelijke debat. In het voornoemde proefschrift *Om de kwaliteit van het nageslacht* uit 1989 sloot hij zich aan bij Schellekens en Visser, hij concludeerde dat de eugenetische beweging in Nederland een marginaal verschijnsel was. Noordman stelde dat onder andere de verzuiling hier de reden voor is.¹²

In *The Oxford handbook of the history of eugenics* uit 2010, geschreven door Alison Bashford en Philippa Levine, werd een heel hoofdstuk gewijd aan de eugenetica in Nederland. Meer dan twintig jaar later dan de gepubliceerde boeken van Schellekens, Visser en Noordman, sloten Bashford en Levine zich aan bij de het idee dat de eugenetische beweging onsuccesvol was in Nederland. Ook zij zien het verzuilde klimaat in Nederland als een van de verklaringen, en net als Schellekens en Visser noemen zij het katholieke bezwaar tegen een door de staat gesanctioneerde medische inbraak in het huwelijk.¹³ Zij kwamen tot de conclusie dat eugenetische ideeën alleen werden besproken door socialisten en liberalen uit de niet-confessionele zuil.¹⁴

Karel Velle schreef in 1990 *De geneeskunde en de R.K. Kerk (1830-1940): een moeilijke verhouding?*. Hij legde de nadruk op de problematische verhouding tussen het christelijk geloof en de eugenetische leer in België. De encycliek over het christelijk huwelijk van paus Pius XI uit 1930 veroordeelde uitdrukkelijk de eugenetische sterilisatie en het huwelijksverbod.¹⁵ Eugenetica en christendom kon volgens hem niet samengaan.

Karin Somers schreef in 2004 haar scriptie over de moderne voortplantingstechnologie als eugenetisch maatwerk. Zij liet door middel van bronnenonderzoek zien dat niet alle rooms-katholieken het eugenetische gedachtegoed verwierpen. Bijvoorbeeld de katholieke academicus Agust Hoegen. Hij vond dat de genetische opmaak een onderdeel hoorde te zijn van de partnerkeuze.¹⁶ Bij ongezonde mensen moet een huwelijk worden ontraden. Volgens

¹⁰ S. Akkerman, 'Dr. Schellekens over 'genetische manipulatie': Samenleving heeft geen vroege devolle toekomst', *Leidse Courant*, 24 oktober 1987.

¹¹ H. Schellekens, & R.P.W. Visser, *De genetische manipulatie* (Amsterdam 1987) 76.

¹² Noordman, *Om de kwaliteit van het nageslacht*, 266.

¹³ A. Bashford & P. Levine, *The Oxford handbook of the history of eugenics* (New York 2010) 358.

¹⁴ *Ibidem*, 359.

¹⁵ K. Velle, 'De geneeskunde en de R.K. Kerk (1830-1940): een moeilijke verhouding?', *Trajecta* (1995) 17.

¹⁶ K. Somers, *De moderne voortplantingstechnologie als eugenetisch maatwerk: hoe de vergelijking tussen eugenetica en nieuwe reproductie technieken kan leiden tot een aanzet tot een nieuwe medische ethiek* (ongepubliceerde afstudeerscriptie, Maastricht 2004) 23.

Somers was het eugenetisch gedachtegoed dus ook verspreid bij katholieke wetenschappers.

Er zijn dus verschillende onderzoeken gedaan naar Nederlandse eugenetica. Vaak werd er gezocht naar redenen waarom de eugenetische beweging hier, in vergelijking met andere landen, relatief klein was. Verschillende aspecten speelden mee, waaronder de verzuiling en daarbij horende invloed van de katholieken en protestanten. De eugenetica paste bijvoorbeeld niet bij de katholieke leer, zoals Velle opmerkte in zijn artikel. In het bijzonder nadat de plaatsvervanger van God op aarde, paus Pius XI, zich in 1930 uitsprak tegen negatieve eugenetica. De rooms-katholieke kerk verwierp iedere vorm van geboortebepanking. Maar volgens Somers waren er toch een aantal Nederlandse katholieke wetenschappers die zich bezighielden met eugenetica. Juist omdat er binnen de katholieke kerk een centrale gezagsdrager was, zal in dit onderzoek de nadruk liggen op de rooms-katholieke wetenschappers die zich met de eugenetica bezighielden en wat de verstandshouding was tussen het eugenetische gedachtegoed en hun geloof. Distantieerden zij zich van de negatieve eugenetica omdat de paus hierop tegen was? En hoe dachten zij over positieve eugenetica? De vraagstelling luidt daarom als volgt: Hoe verhielden rooms-katholieke wetenschappers zich in de jaren twintig en dertig in Nederland tot de standpunten van vooraanstaande rooms-katholieke gezagsdragers omtrent het onderwerp eugenetica?

In het onderzoek zal de nadruk liggen op de periode 1920-1940. Eind 19^e eeuw was het sociaal-Darwinisme, de eugenetica en het hygiënisch racisme al populair in verschillende Westerse landen. In Nederland werden deze ideeën pas vanaf het begin van de jaren twintig populair.¹⁷ De eugenetische beweging was in Nederland in de jaren dertig pas op haar hoogtepunt. De grens ligt bij 1940 door de inname van Nederland door Nazi-Duitsland waardoor wetenschappers niet meer vrij over wetenschap konden schrijven. Om het eugenetische gedachtegoed in Nederland te begrijpen zal er in het eerste hoofdstuk kort een inleiding worden gegeven over hoe de moderne eugenetiek eind 19^e eeuw ontstond. In dit hoofdstuk zal ook worden ingegaan op de ontwikkeling van het eugenetische gedachtegoed in Nederland. In het volgende hoofdstuk zullen moraaltheologische voor- en tegenargumenten van invloedrijke rooms-katholieke gezagsdragers worden besproken. In het laatste hoofdstuk zal worden ingegaan op hoe specifieke rooms-katholieke eugenetici omgingen met deze moraaltheologische uitspraken.

Een belangrijke bron voor dit onderzoek was het *R.K. Artsenblad*, uitgegeven door de in 1919 opgerichte Rooms-katholieke Artsenvereniging. Het doel van de vereniging was om

¹⁷ Bashford & Levine, *History of eugenics*, 357.

de beginselen van de rooms-katholieke wereldbeschouwing door te laten dringen in de praktijk der geneeskunde.¹⁸ Het *R.K. Artsenblad* verscheen in de genoemde periode maandelijks. Hierin verspreidde zij naast wetenschappelijke kennis ook de katholieke moraal. Zij behandelden verschillende onderwerpen vanuit geneeskundig en moraaltheologische oogpunt, waaronder eugenetica.¹⁹ Wanneer een discussie binnen de artsenvereniging speelde, kon er worden nagedacht over de moraaltheologische grenzen. Willem Duynstee, Felix van de Loo en Henk van Mierlo waren belangrijke moraaltheologen die veelvuldig aan het woord kwamen. Zij hadden ook een specifieke mening over eugenetica, en dit botste soms met de gedachte van rooms-katholieke eugenetici. Henri Bless, Marius van Bouwdijk Bastiaanse, Eugène Carp, Jan Holt, Johannes Koenen en Johan Schulte waren belangrijke eugenetici die tussen 1920 en 1940 over dit onderwerp schreven in het *R.K. Artsenblad*. Tevens spraken de genoemde moraaltheologen en eugenetici op congressen en schreven zij literatuur over eugenetica. Juist omdat zij veelvuldig spraken over dit onderwerp zullen deze wetenschappers en moraaltheologen centraal staan in dit onderzoek.

¹⁸ ‘Katholieke Artsen Vereniging’, geraadpleegd op 20 april 2015 via http://www.ru.nl/kdc/over_het_kdc/archief/over_de_archieven/zieken-en/archieven_van/archieven_i/katholieke-artsen/.

¹⁹ H. Festen, ‘50 jaar katholieke artsen verenigd. Motieven en handelingen van de katholieke artsen in Nederland gebundeld in een vereniging en zich weerspiegeld in een eigen blad. 1919-1969’, *R.K. Artsenblad* 48 (1969) 157-158.

1: Moderne eugenetica: Internationaal en nationaal

1.1 Ontstaan en ontwikkeling

Eugenetica betekent in het Grieks ‘van goede geboorte’. Francis Galton gebruikte deze term aan het eind van de 19^e eeuw, maar gaf er een eigen betekenis aan. Hij onderzocht hoe de in zijn optiek beter geschikte rassen meer kansen konden worden gegeven dan de minder geschikte rassen. Hij keek naar factoren die de eigenschappen van toekomstige generaties konden verbeteren of juist verslechteren, zowel op lichamelijk als geestelijk gebied. Dit was het begin van de moderne eugenetica, waarbij werd geprobeerd de mensheid op biologische wijze te verbeteren. Voornamelijk erfelijke factoren waren van belang.²⁰ Een probleem was dat de laagste sociale klassen zich sneller voortplantten dan hogere sociale klassen. Een oplossing werd bevonden in eugenetische maatregelen. Galton's eugenetische ideeën werden internationaal door wetenschappers en politici overgenomen. Dit was het begin van de eugenetische beweging. Dit leidde, zoals al in de inleiding naar voren kwam, tot allerlei wetten en maatregelen in verschillende West-Europese landen werden aangenomen, waarvan Nazi-Duitsland de meest drastische maatregelen namen.

Binnen de moderne eugenetica zijn twee varianten te onderscheiden. Bij de negatieve variant werd geprobeerd om te voorkomen dat zogenaamde minderwaardigen zich voortplantten. Op deze manier zou de achteruitgang van een populatie verminderd kunnen worden. Voorbeelden van negatieve eugenetische maatregelen zijn vormen van anticonceptie en een (verplicht) geneeskundige onderzoek voor het huwelijk. Ook waren er meer radicale negatieve maatregelen voor minderwaardigen zoals een huwelijksverbod, asilering²¹ en (verplichte) sterilisatie en castratie. De tweede variant was de positieve eugenetica. Bij deze variant werden mensen met gezonde genen gestimuleerd om zich voort te planten. Zo kon het een populatie ook verbeterd worden. Voorbeelden van positieve eugenetische maatregelen waren selectieve geboortebestemming en beloningen voor geschikte ouders met meer kinderen, zoals kinderbijslag.

1.2 Nederlandse eugenetica

Ook in Nederland maakten politici en wetenschappers zich zorgen om de toekomst van de Nederlandse bevolking. Ten eerste dachten zij na over hoe de bevolking er in de toekomst kwantitatief uit zou komen te zien. Onder- en overbevolking waren beide niet gewenst. Bij overbevolking waren negatieve maatregelen nuttig, bij onderbevolking juist de

²⁰ Schellekens, & Visser, *De genetische manipulatie*, 11.

²¹ Asileren: iemand in een psychiatrische inrichting (doen) opnemen' (Van Dale, 1992).

positieve. Er was dus een directe koppeling tussen het bevolkingsvraagstuk en eugenetica.²² Daarnaast dachten politici en wetenschappers na over de kwaliteit van de bevolking. De toenmalige gedachte was dat een aantal belangrijke sociale kwalen, zoals alcoholisme, tuberculose en syfilis, erfelijk waren en dat deze ziektes daarom niet alleen nadelig waren voor de huidige volksgezondheid en de arbeidsproductiviteit, maar ook de gezondheid van de toekomstige generaties bedreigde.²³ Om deze reden werd er nagedacht over manieren om te voorkomen dat mensen met deze ziektes zich zouden voortplanten. Een belangrijk verschil met Nazi-Duitsland was dat Nederlandse eugenetici sterke wetenschappelijke twijfels hadden bij de rassenleer en het Jodenvraagstuk.²⁴

Een voorbeeld waarbij het eugenetische gedachtegoed doordrong bij de Nederlandse politiek, was de selectie van de kolonisten voor de Wieringermeerpolder in 1936.²⁵ Dit was voor de overheid een goed moment om een ‘perfecte’ bevolking te creëren, met weinig sociale problemen en erfelijke ziektes. Deze eugenetische selectie was alleen mogelijk omdat dit een gebied was waar nog geen van de zuilen haar heerschappij hadden gevestigd.²⁶ Door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog ontstonden er problemen met de selectie, waardoor dit geen eugenetisch succesverhaal werd. Naast deze poging werden er in Nederland geen wetten of eugenetische maatregelen genomen. Er werd voornamelijk veel nagedacht over eugenetica, zonder dat het in de praktijk werd toegepast.

1.3 Katholieke eugenetica in Nederland

In de jaren twintig drong het eugenetisch gedachtegoed ook binnen bij de rooms-katholieken wetenschappers. Voorheen stonden zij vrij negatief tegenover nieuwe wetenschappelijke theorieën, zoals het darwinisme.²⁷ Maar zij wilden zich niet meer afzijdig houden van nieuwe wetenschappen en wilden laten zien dat zij ook bij de tijd waren. Het bleek niet altijd gemakkelijk te zijn voor katholieke wetenschappers om eugenetica te omarmen. Er werd van hen verwacht dat zij rekening hielden met moraaltheologische grenzen van het rooms-katholieke geloof en de uitgedragen mening van de katholieke kerk. De

²² P. van Praag, *Het bevolkingsvraagstuk in Nederland: ontwikkeling van standpunten en opvattingen (1918-1940)* (Deventer 1976) 97-100.

²³ Bashford & Levine, *History of eugenics*, 348.

²⁴ Noordman, *Om de kwaliteit van het nageslacht*, 129.

²⁵ Schellekens, & Visser, *De genetische manipulatie*, 76-79.

²⁶ S. Snelders & T. Pieters, ‘Van degeneratie tot individuele gezondheidsopties. Het maatschappelijk gebruik van erfelijkheidsconcepten in de 20e eeuw’, *Gewina* 26 (2003) 212.

²⁷ P. Smit, ‘Houding en reactie van het katholieke volksdeel ten aanzien van de evolutiegedachte’, *Annalen van het Thijmgenootschap* 68 (1980) 223-239.

belangrijkste conflictpunten tussen eugenetica en de katholieke leer zullen in de volgende twee hoofdstukken worden besproken, evenals de raakvlakken.

2: Katholieke moraaltheologische grenzen van de eugenetica

Vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw drong het eugenetisch gedachtegoed dus ook binnen in de rooms-katholieke gemeenschap. Priesters, moraaltheologen en artsen dachten na over mogelijke conflicten tussen het eugenetisch gedachtegoed en de rooms-katholieke leer. Zij schreven artikelen in tijdschriften of kranten, of spraken op congressen. Op deze manier deden zij een poging om consensus te creëren binnen de rooms-katholieke gemeenschap. Tevens probeerden zij de moraaltheologische grenzen van eugenetica aan te geven. In de meeste gevallen werd de achterliggende gedachte van eugenetica niet zo zeer aangevallen, maar de middelen die daarbij werden gebruikt, bijvoorbeeld anticonceptie (zoals periodieke onthouding²⁸) en sterilisatie.²⁹ Schulte was zelfs van mening dat godsdienst en eugenetica tot volledige harmonie samen konden worden gebracht. Bij beide stonden namelijk liefde tot de naaste, en liefde voor (mogelijke) nakomelingen voorop.³⁰

Een belangrijk tijdschrift waarin gesproken werd over zaken zoals eugenetica, was het eerder genoemde *R.K. Artsenblad*. In dit tijdschrift werd eugenetica dus niet alleen vanuit geneeskundig, maar ook vanuit moraaltheologische zijde behandeld.³¹

2.1: Moraaltheologische bezwaren

Eugenetica werd in eerste instantie in de jaren twintig in verband gebracht met het neomalthusianisme.³² Deze verwarring kwam bijvoorbeeld veelvuldig voor op het *R.K. Diocesaan congres* over het huwelijk in 1928.³³ In 1929 werd het *R.K. Landelijk congres*

²⁸ Er was in de jaren dertig een groot debat gaande binnen de rooms-katholieke kerk over de toepassing van periodieke onthouding als vorm van anticonceptie. Uiteindelijk werd periodieke onthouding als enige vorm van anticonceptie geaccepteerd, mits de achterliggende beweegredenen moreel verantwoord waren. Maar binnen de eugenetiek was periodieke onthouding niet zo nuttig. Er was een zekere berekening en zelfbeheersing nodig. Deze kon volgens de algemene opinie niet goed door 'minderwaardigen' opgebracht worden. Daarom paste de periodieke onthouding niet binnen de negatieve eugenetica en zal daarom verder niet worden behandeld in dit onderzoek. C. van Iersel, *Hondsche wetenschap of uitdijende naastenliefde? Opvattingen over eugenetica in de jaren twintig en dertig onder katholieken in Nederland* (Ongepubliceerde doctoraalscriptie, Nijmegen 1994) 131. Noordman, Om de kwaliteit van het nageslacht 185-186.

²⁹ J.S.J. Salsman, 'Beroepsgeheim en geneeskundig onderzoek voor het huwelijk', *RKAB* 1 (1922) 204.

³⁰ R.L. Cliquet, J. Balcaen, 'Intelligentie, gezinsplanning en gezinsvorming', *Bevolking en Gezin* 3 (1979) 312.

³¹ Festen, '50 jaar katholieke artsen verenigd', 157-158.

³² Neomalthusianisme, of nieuw-malthusianisme, is een ideologie gebaseerd op de ideeën van de Engelse dominee en econoom Thomas Malthus (1766-1834). Hij voorspelde dat de toename van de bevolking de voedselproductie zou overstijgen en zou leiden tot hongersnood. Dit kon worden opgelost door laat te trouwen, onthouding van seks en minder kinderen te krijgen. In de 20^e eeuw werd bij het neomalthusianisme anticonceptie als oplossing gezien om welvaart te verhogen en armoede te bestrijden. Katholieken daarentegen dachten dat dit geboortebeperving een dysgenetische werking zou hebben. Ook waren voorbehoedsmiddelen volgens de katholieke kerk onzedelijk. Daarnaast was het een probleem voor hen dat welvaart belangrijker werd geacht dat voortplanting. Het neomalthusianisme werd dus volledig door de katholieke kerk afgewezen. Via 'Nieuw Malthusianisme. Geboorteregeling in Nederland', *Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis* (2013). Geraadpleegd op 4 mei 2015 via <http://www.iisg.nl/exhibitions/neomalthusianism/index-nl.php>

³³ *Handelingen van het R.K. Diocesaan congres over het huwelijk* ('s-Hertogenbosch 1928) 39-40.

tegen het neomalthusianisme georganiseerd. Hier spraken verschillende wetenschappers zich uit tegen het neomalthusianisme. Hier sprak ook Holt. Hij vond het spijtig dat eugenetica en neomalthusianisme met elkaar in verband werden gebracht. Hij was van mening dat neomalthusianisme een schijneugenetica was.³⁴ Neomalthusianisme werkte dysgenetisch, terwijl eugenetische maatregelen juist zorgden voor een beter nageslacht.

Vanaf het begin gebruikte moraaltheologen, zoals Duynstee en van de Loo, Thomas van Aquino als argument tegen negatieve eugenetica. Hij verklaarde in zijn *Summa Theologiae* dat het beter is om zó te zijn, dan helemaal niet te zijn. Voor iemand met een erfelijk gebrek zou het beter zijn om geboren te worden, dan helemaal niet te bestaan, waardoor het nemen van maatregelen om een dergelijke geboorte te voorkomen niet acceptabel was.³⁵ Daarnaast zorgde ziekte voor een betere beleving van het katholieke geloof.³⁶

Andere belangrijke bezwaren tegen bepaalde eugenetische denkbeelden werden op 31 december 1930 gegeven door de hoogste autoriteit binnen de rooms-katholieke kerk, paus Pius XI. In de encycliek *Casti Connubii* verwoordde hij het standpunt van de kerk over het christelijk huwelijk. Hij verklaarde dat huwelijk, geslachtsgemeenschap en voortplanting onlosmakelijk met elkaar verbonden waren. Ook eugenetica kwam kort aan bod. Alle tegennatuurlijke kinderbepalingen werden door de paus onherroepelijk veroordeeld. Ook (gedwongen) sterilisatie werd onvoorwaardelijk afgewezen. Hiervoor werden twee politiek/moraaltheologische argumenten genoemd. Ten eerste had de Staat niet het recht om in te grijpen in de natuurlijke orde. Voortplanting was een door God gegeven goed, en de Staat was niet bevoegd om in te grijpen. Ten tweede was (zelf)verminking niet geoorloofd.³⁷ Het was in strijd met het Vijfde Gebod.

*“God heeft geenszins aan den mensch eigendom of vrij beschikkingsrecht over zijn leven en zijn lichaam gegeven: dat blijft God voorbehouden. (...) De mensch is slechts 'beheerder' van zijn lichaam, zoodat hij er, volgens de bedoelingen van den Schepper, behoorlijk moet voor zorgen en het gaaf en gezond bewaren”.*³⁸

³⁴ ‘R.K. Landelijk congres tegen het neo-malthusianisme’ *Het Centrum*, 29 augustus 1929, 2.

³⁵ F. van de Loo, ‘Melius est sic esse, quam penitus non esse’, *R.K. Artsenblad* (1929) 200. W.J.A.J. Duynstee, ‘Het probleem der practische eugenetiek’, *Annalen van de Vereeniging tot het Bevorderen van de Beoefening der Wetenschap onder de Katholieken in Nederland* 26 (1934) 87.

³⁶ J. Poels, ‘Ziek zijn: een weldaad Gods’, *Nederlandsche Katholieke stemmen* 22 (1928) 371-372.

³⁷ Pius XI, *Casti Connubii* (1930) Geraadpleegd op 7 mei 2015. http://w2.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121930_casti-connubii.html.

³⁸ J.S.J. Salsmans, ‘Staat en Sterilisatie’ *Streven* 1 (1933) 1.

Voor het *R.K. Artsenblad* waren voorschriften van het Vaticaan op medisch-ethisch gebied maatgevend.³⁹ Zij schreven dan ook in 1931 dat de paus op deze manier een einde aan alle twijfel maakte die er bestond binnen de rooms-katholieke kerk over eugenetica.⁴⁰

De twee argumenten uit de pauselijke encycliek werden ook overgenomen door moraaltheologen wanneer zij zich uitspraken tegen negatieve eugenetica. Duynstee was van mening dat een huwelijksverbod, sterilisatie en asilering op één lijn zaten, en dat de staat deze manier van straffen niet mocht toepassen, omdat de staat geen recht had om op directe wijze de voortplanting van mensen te verhinderen omdat het een natuurrecht van de gehele mensheid was.⁴¹ Daarnaast stond in de *Casti Connubii* dat het huwelijk een natuurrecht was voor iedereen.

*“Het huisgezin is heiliger dan de staat en de mensen worden op de eerste plaats niet voor de aarde maar voor hemel en eeuwigheid geboren”.*⁴²

Om deze reden waren er ook moraaltheologische bezwaren tegen een verplicht onderzoek voor het huwelijk en een huwelijksverbod. Iedereen had recht op een huwelijk, dit was volgens de paus door God bepaald. Dit gold dus ook voor de zogenaamd minderwaardigen.

Paus Pius XI sprak zich bovendien een paar jaar later uitdrukkelijk uit tegen de eugenetische maatregelen die werden genomen door Hitler in Nazi-Duitsland. Pius bracht in 1937 de encycliek *Mit brennender Sorge* uit, waarin hij kritiek uitte tegen het nationaalsocialisme en de rassenleer, die leidde tot gedwongen sterilisatie en euthanaseren van minderwaardigen.⁴³

Er waren dus een aantal bezwaren tegen de negatieve eugenetica volgens de katholieke kerk. Het was in strijd met het natuurrecht van de gehele mensheid. Iedereen heeft het recht om in het huwelijk te treden en zich voort te planten. De staat heeft niet het recht om hierop in te grijpen, dit is alleen aan God toegewezen. Daarnaast zorgde maatregelen zoals sterilisatie voor een verminking van het menselijk lichaam en dat ging in tegen het vijfde gebod. Ook waren minderwaardigen evengoed welkom op de wereld.

³⁹ S. Hofstee, *Succes pil betekende einde van katholieke artsenvereniging* (2012) geraadpleegd op 19 mei 2015 <http://www.ru.nl/hlcs/@846162/pagina/>

⁴⁰ Bertus, ‘De Encycliek Casti Connubii’, *R.K. artsenblad* 10 (1931) 58.

⁴¹ W.J.A.J. Duynstee, ‘De wettelijke sterilisatie’, *R.K. artsenblad* 10 (1931) 161.

⁴² Salsmans, Staat en Sterilisatie, 1

⁴³ A.T.M. Verhoeven, ‘De bestreden hoogleraarsbenoeming van Van Bouwdijk Bastiaanse’, *Nederlands Tijdschrift voor Obstetrie en Gynaecologie* 127 (2014) 95.

2.2: Moraaltheologische instemming

Maar niet het gehele eugenetisch gedachtegoed werd verworpen door de rooms-katholieke gezagsdragers. Binnen de rooms-katholieke kerk was een gezond en gelukkig huwelijk belangrijk. Het streven naar een betere volksgezondheid door zedelijke middelen werd door de kerk geaccepteerd, maar hygiëne en een ‘sterk ras’ mochten niet de hoogste goederen zijn.⁴⁴ Het vrijwillig geneeskundig onderzoek voor het huwelijk was daarom de enige negatieve eugenetische maatregel die in grote eensgezindheid werd ondersteund.⁴⁵ Hier waren geen moraaltheologische bezwaren tegen, zolang het op vrijwillige basis gebeurde. Op deze manier werden ongelukkige huwelijken voorkomen, werden vrouwen beschermd tegen een kinderloos huwelijk en werden minderwaardigen niet uitgesloten voor een huwelijk.

Een groot gezin paste daarnaast bij de katholieke moraal. Dit was ook een belangrijke reden waarom positieve eugenetica gemakkelijker geaccepteerd werd door de rooms-katholieke gezagsdragers. Door positief eugenetische maatregelen, zoals kinderbijslag voor gezinnen met veel kinderen, konden materiële nadelen worden opgelost.⁴⁶

Schulte concludeerde om de genoemde redenen in zijn tweedelig werk dat de positieve eugenetica vanuit de katholieke kerk geen verzet kreeg, in tegenstelling tot bepaalde vormen van negatieve eugenetica.⁴⁷

⁴⁴ J.S.J. Salsman, ‘Staat en sterilisatie’, 3.

⁴⁵ Iersel, *Hondsche wetenschap of uitdijende naastenliefde?*, 60.

⁴⁶ H.J. Damen, *Het groote gezin en de geestelijke volksgezondheid* (’s-Hertogenbosch 1938) 16. J.E. Schulte, *Erfelijkheid en eugenetiek. Deel II: Erfelijkheid bij den mensch en toepassing der erfelijkheidsleer* (Haarlem 1939) 559-560. M.A. van Bouwdijk Bastiaanse, ‘Practische eugenetiek’, *Annalen van de Vereeniging tot het Bevorderen van de Beoefening der Wetenschap onder de Katholieken in Nederland* 26 (1934) 118.

⁴⁷ Schulte, *Erfelijkheid en eugenetiek. Deel II*, 555.

3: Rooms-katholieke artsen en het eugenetisch gedachtegoed

Het *R.K. Artsenblad* verwachtte dat de encycliek antwoord gaf op alle eugenetische vraagstukken binnen de rooms-katholieke gemeenschap. Negatieve eugenetica werd grotendeels afgewezen en positieve eugenetica was acceptabel, mits de middelen die gebruikt werden zedelijk waren. Toch blijkt de encycliek het debat niet helemaal te hebben gestopt. In de jaren dertig bleven artsen en moraaltheologen discussiëren over het eugenetisch gedachtegoed en de rooms-katholieke leer.

3.1: Negatieve eugenetica

De meeste aandacht in het publieke debat ging uit naar de negatieve eugenetica, mede omdat hier de grootste wrijvingen in zaten met de katholieke leer. Negatieve eugenetica en de daar bij behorende maatregelen waren populair bij niet-katholieke eugenetici, waardoor katholieke eugenetici de neiging hadden om hen te waarschuwen dat dit ongeoorloofd was.⁴⁸ Een uitzondering binnen de negatieve eugenetica was het vrijwillig geneeskundig onderzoek voor het huwelijk. De meerderheid van de eerder genoemde artsen en moraaltheologen stond hier welwillend tegenover.⁴⁹ Er waren zelfs katholieke eugenetici die dit als een vorm van positieve eugenetica zagen. Het zoeken van een goede huwelijkspartner zorgde op een positieve manier voor goed nageslacht. Ook zou het zorgen voor een gelukkig huwelijk, goede gezinshygiëne en een betere opvoeding van kinderen.⁵⁰

Het verplicht geneeskundig onderzoek voor het huwelijk daarentegen stootte op veel meer weerstand. Een moraaltheologisch bezwaar was dat door een verplicht onderzoek de drempel tot een huwelijk zou worden verhoogd. Hierdoor zouden mensen kiezen om een onzedelijk leven te leiden door ongehuwd samen te leven.⁵¹ Daarnaast was er angst dat het verplichte onderzoek zou kunnen leiden tot een wettelijk huwelijksverbod. Katholieken waren van mening dat de staatsinvloed niet te groot moest zijn op het gebied van huwelijkswetgeving. Het natuurlijk recht op een huwelijk was belangrijker, zelfs voor zogenaamd minderwaardigen.⁵² Daarnaast was het in strijd met het algemeen welzijn van de mens. Een gezin hoorde bij het algemeen welzijn en moest dus beschermd worden. Ook dr.

⁴⁸ Iersel, *Hondsche wetenschap of uitdijende naastenliefde?*, 144.

⁴⁹ *Ibidem*, 60-62.

⁵⁰ *Preadvies over het geneeskundig onderzoek voor het huwelijk*. Uitgegeven door de Vereeniging tot het Bevorderen van de Beoefening der Wetenschap onder de Katholieken van Nederland (1921) 45.

⁵¹ *Ibidem*, 48-49.

⁵² W.J.A.J. Duynstee, 'Het probleem der praktische eugenetiek', *Annalen van de Vereeniging tot het Bevorderen van de Beoefening der Wetenschap onder de Katholieken in Nederland* 26 (1934) 82. Schulte, *Erfelijkheid en eugenetiek. Deel II*, 475.

Koenen gaf een aantal belangrijke bezwaren. Sterilisatie zorgde er voor dat intellectuele remmingen verminderden, waardoor seksueel buitensporig gedrag zou worden bevorderd. Daarnaast zou er te weinig kennis zijn over erfelijke aanleg. De grootste koningen kunnen volgens hem ook ‘imbeciele’ kinderen krijgen.⁵³

Vrijwillige en verplichte sterilisatie en castratie op eugenetische basis werd volledig verworpen door paus Pius XI en de rest van de katholieke kerk. Ook het *R.K. Artsenblad* stond hier achter. Zo schreven zij over vrijwillige sterilisatie:

*“Zo min als de mensch over zijn leven vrij kan beschikken, zoo min kan hij het over zijn organen, over zijn natuurlijke faculteiten”.*⁵⁴

En over verplichte sterilisatie:

*“Het recht tot voortplanting is een natuurlijk recht, een recht dat de mensch van nature bezit door het feit alleen dat hij mensch is. De Schepper immers heeft hem de macht, de potentie tot voortplanting gegeven; maar wijl God de macht geeft om de daad, de potentie schenkt om het doel, waartoe ze georderd is, te bereiken, geeft hij met de potentie tegelijkertijd ook het recht ervan gebruik te maken volgens de wetten der natuur”.*⁵⁵

Ook Schulte verwierp sterilisatie zonder geneeskundige indicatie om deze moraaltheologische bezwaren. Sterilisatie zou bij krankzinnigen juist tot een nog zondiger leven leiden.⁵⁶ Naast moraaltheologische bezwaren, gaf hij medische argumenten tegen sterilisatie en castratie. Door krankzinnigen te steriliseren, zouden niet alleen de abnormalen uitsterven, maar ook de genialen.⁵⁷ Bovendien was het een gevaarlijke ingreep, waarbij 1 procent van de vrouwen stierf.⁵⁸

⁵³ ‘Sterilisatie, de groote moeilijkheid’ *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 23 augustus 1933, 1.

⁵⁴ W.J.A.J. Duynstee, ‘Wettelijke sterilisatie van zwakzinnigen’ *Studia Catholica* 7 (1930) 318.

⁵⁵ Duynstee, ‘Wettelijke sterilisatie van zwakzinnigen’, 320.

⁵⁶ J.E. Schulte, ‘Sterilisatie zonder geneeskundige bezwaren’, *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 30 (1933) 3500-3501.

⁵⁷ Uit onderzoek uit de jaren 20 bleek dat er een verband was tussen genialiteit en abnormaliteit. Beethoven, Zola en Goethe bleken uit erfelijk belaste families afkomstig te zijn, in: van Bouwdijk Bastiaanse, ‘Practische eugenetiek’, 113.

⁵⁸ J.E. Schulte, ‘Het sterilisatievraagstuk in Nederland’, *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 45 (1936) 5092.

Niet alle rooms-katholieken wezen automatisch sterilisatie af. In Duitsland gaf de priester en moraaltheoloog Joseph Mayer in 1928 met moraaltheologische argumenten goedkeuring voor sterilisatie. Tegenstanders van sterilisatie beriepen zich op Thomas van Aquino. Een mens had zijn lichaam in bruikleen en het mocht dus niet worden verminkt. Een gedeelte van een lichaam verminken kon soms geaccepteerd worden, als op deze manier de rest van het lichaam gered werd. Mayer interpreteerde dit op een geheel andere manier. Hij beschouwde de maatschappij als het complete lichaam, en delen mochten verminkt worden als hiermee voorkomen werd dat de maatschappij ziek werd. Het was dus soms noodzakelijk dat minderwaardigen werden gesteriliseerd.⁵⁹ Daarnaast maakte Mayer zelf ook gebruik van Thomas van Aquino om sterilisatie goed te keuren. Zware misdadigers hadden hun rechten verloren, omdat ze hun menselijke waardigheid kwijt waren.⁶⁰ Volgens Mayer kon de katholieke moraal sterilisatie en castratie als straf dus wel accepteren in gevallen waar de gemeenschap of de staat in zijn bestaan wordt bedreigd, op voorwaarde dat er geen ander, eerder daarvoor in aanmerking komend middel voorhanden is.⁶¹

Ferdinand Geelen, een arts en boekenrecensent, besprak in het *R.K. Artsenblad* regelmatig buitenlandse boeken, waaronder in 1928 het boek van Mayer. Hierbij stelde hij zich volledig aan de kant van Mayer op en gebruikte dezelfde argumentatie.⁶² De redactie schreef in 1928 bij het artikel van Geelen alleen het commentaar dat Mayer een bij veel moraaltheologen omstreden mening verkondigde. Pas in 1930 schreef van de Loo een reactie en sprak hij zich uit tegen Mayer en Geelen.⁶³ Later spraken ook vooraanstaande rooms-katholieke eugenetici en moraaltheologen, zoals Schulte en Duynstee, zich uit tegen Mayer en de sterilisatie.⁶⁴ Een paar jaar later zorgden de sterilisatiewetten van Nazi-Duitsland voor een doorslag in het debat. Verplichte sterilisatie werd niet geaccepteerd.

Asilering op eugenetische basis was een lastig verhaal voor katholieke artsen en moraaltheologen. Zoals al eerder werd gezegd was Duynstee van mening dat een huwelijksverbod, sterilisatie en asilering op één lijn zaten. Het was niet geoorloofd voor de staat om op directe wijze het voortplantingsrecht van mensen in te breken. Holt daarentegen

⁵⁹ F. van de Loo, 'Sterilisatie van geesteszieken', *R.K. Artsenblad* (1930) 96.

⁶⁰ Van de Loo, 'Sterilisatie van geesteszieken', 97.

⁶¹ A.J. Backker, H.M. Lardenoy, *Met blijdschap geven wij kennis....? : een kultuursociologische studie van het denken over de eugenetiek in Nederland* (Ongepubliceerde scriptie, Tilburg 1981) 108.

⁶² F. Geelen, 'Wettelijke onvruchtbaarstelling van krankzinnigen' *R.K. Artsenblad* 7 (1928) 89-102.

⁶³ Van de Loo, 'Sterilisatie van geesteszieken', 98.

⁶⁴ 'Prof. Duynstee over „Sterilisatie van Minderwaardigen’, *De Tijd: godsdienstig staatkundig dagblad*, 5 november 1930, 2., 'Sterilisatie ontoelaatbaar. Het standpunt der katholieke moraal', *Limburgsche koerier*, 9 augustus 1933. 1., J.E. Schulte, 'Sterilisatie zonder geneeskundige indicatie', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 30 (1933) 3500.

haalde asilering en sterilisatie uit elkaar. Met asilering maakte men in de praktijk een huwelijk onmogelijk, maar het huwelijksrecht werd niet ontnomen, alleen de mogelijkheid voor iemand om een huwelijkspartner te vinden.⁶⁵ Maar Holt benadrukte ook de medische kant. Er was toen volgens Holt nog te weinig gefundeerde kennis over geestesstoornissen. Pas als er voldoende kennis was, dan zou, bij specifieke gevallen, asilering mogelijk moeten zijn.⁶⁶ Ook Schulte was van mening dat asilering bij specifieke gevallen mogelijk zou moeten zijn. Voornamelijk om zwakzinnige meisjes te beschermen tegen de verleiding van een gewetenloze man.⁶⁷

Bless, rector van de psychiatrische inrichting ‘Voorburg’ Vught, zag in asilering een goed alternatief om voor sommige mensen een huwelijk praktisch onmogelijk te maken. Hij maakte hier slim gebruik van de *Casti connubii*. Bless was van mening dat Pius XI in zijn encycliek alleen sprak over mensen die geschikt waren voor het huwelijk. Minderwaardigen waren niet geschikt voor het huwelijk, dus de moraaltheologische bezwaren golden voor hen niet.⁶⁸

3.2: Positieve eugenetica

Zoals in het vorige hoofdstuk is gezegd, kon de positieve eugenetica beter worden samengevoegd met de moraaltheologie van de katholieke leer, waardoor positieve eugenetica gemakkelijker te accepteren was. Toch is dit niet altijd zo geweest. In de jaren twintig werd positieve eugenetica vaak een vorm van dierenfokkerij of zelfs mensenvleesfokkerij genoemd.⁶⁹ Om deze reden was positieve eugenetica niet meteen populair.

Vanaf de jaren dertig kreeg de positieve eugenetica steeds meer positieve aandacht. Het doel van eugenetica om een betere gemeenschap te creëren kon volgens eugenetici niet bereikt worden door negatieve eugenetica. Negatieve eugenetische maatregelen waren te drastisch aangezien er nog veel onzekerheden in de kennis over erfelijkheid en eugenetiek zaten. Meer heil zagen artsen in de positieve eugenetica. Zoals Schulte verklaarde:

“Het is gevaarlijk voor de erfelijke samenstelling van een groep, zoals een volk, om op kunstmatige wijze belemmerend in te grijpen, dan driegt er immers kans op ongunstige wijziging van den natuurlijke verdeelingsstoestand en daling van het biologisch erfelijk

⁶⁵ J.G.H. Holt, ‘De wettelijke sterilisatie’, *R.K. Artsenblad* 10 (1931) 70.

⁶⁶ J.G.H. Holt, ‘Over wettelijke sterilisatie en ook iets over asylering’, *R.K. Artsenblad* 10 (1931) 184-185.

⁶⁷ Schulte, *Erfelijkheid en eugenetiek. Deel II*, 470.

⁶⁸ H. Bless, *De eugenetische beweging en de algemene zedenleer* (1936) 6.

⁶⁹ ‘R.K. Landelijk congres tegen het neo-malthusianisme’, 2.

*bezit der bevolking. Quintiteit is dus nodig voor de optimale qualiteit... er is daabij geen tegenstelling. Niet quintiteit of qualiteit, maar quantiteit en quailiteit".*⁷⁰

Het voordeel van positieve maatregelen was dat het niet alleen zorgde voor een betere kwaliteit van de bevolking, maar het hielp ook de geboortedaling te remmen.⁷¹ Daarnaast was het mogelijk dat een individu, die bestempeld werd als een minderwaardig persoon, door middel van opvoeding en hulp toch een goede bijdrage kon leven aan de bevolking.⁷²

Koenen stelde dat intellectuelen gemiddeld minder kinderen kregen dan niet-intellectuelen. Door economische maatregelen te nemen, gericht op gezonde en intellectuelen mensen, zouden de financiële nadelen van een groot gezin worden opgeheven. Hierdoor zouden zij sneller een gezin gaan stichten en ook meer kinderen krijgen.⁷³ Dit zou niet alleen een voordeel zijn voor de rooms-katholieke kerk, maar ook voor de staat. De beste manier om dit te bewerkstellingen was volgens dr. Koenen kinderbijslag.

In sommige landen was het mogelijk om de kosten van kinderen van de belasting af te trekken. Op deze manier zou het financiële nadeel van een groot gezin worden gecompenseerd. Van Bouwdijk Basiaanse vond dit idee waardeloos. Hij bedacht een verplichte familieverzekering, onder toezien van de staat. Hij had uitgerekend dat gemiddeld 3.1 kinderen per gezin nodig waren om de bevolking niet te doen afnemen. Dus gezinnen met minder dan 3 zouden moeten betalen voor de zekering, terwijl gezinnen met 4 kinderen of meer financiële compensatie kregen.⁷⁴ Schulte was van mening dat dit te radicaal was. Hij sprak over een vereffening van de kosten voor het grote gezin. Op deze manier zou een natuurlijke voortplanting onder alle lagen van de bevolking worden bevorderd. Maar de kinderbijslag moest selectief van aard zijn, zodat minderwaardigen hier geen misbruik van konden maken. Per beroepsgroep een fonds maken was een goede optie volgens Schulte.⁷⁵ Per beroepsgroep zou dan een vast percentage van het inkomen daar in worden gestort. Afhankelijk van het aantal kinderen, kregen ouders een hoger of lager bijdrage uit dit fonds.

Er ontstonden ook andere voorstellen voor positief eugenetische maatregelen. Bij eugenetici was het belangrijk om het kinderaantal in de hogere klassen te bevorderen,

⁷⁰ Cliquet & Balcaen, 'Intelligentie, gezinsplanning en gezinsvorming', 4.

⁷¹ A. de Froe, *De veranderbaarheid van de mens* (Kampen 1973) 25.

⁷² 'Dr. J. E. Schulte spreekt over „De hedendaagsche erfelijkheidsleer. Het vraagstuk der sterilisatie', *Limburger koerier: provinciaal dagblad*, 27 februari 1934, 4.

⁷³ 'Sterilisatie, de groote moeilijkheid', 1.

⁷⁴ M.A. van Bouwdijk Bastiaanse, 'Het bevolkingsvraagstuk en de medische wetenschap', *Annalen van de Vereeniging tot het Bevorderen van de Beoefening der Wetenschap onder de Katholieken in Nederland* 19 (1927) 117.

⁷⁵ Schulte, *Erfelijkheid en eugenetiek. Deel II*, 559-560.

aangezien in deze bevolkingsgroep steeds minder kinderen werden geboren. Volgens Schulte zou het invoeren een verandering in het erfrecht tot goede resultaten leiden. Het percentage belasting wat moest worden afgestaan aan de staat bij een erfenis, zou hoger moeten zijn bij een klein gezin, en lager bij een groot gezin.⁷⁶

⁷⁶ *Ibidem*, 565.

Conclusie

Zoals in deze scriptie is aangetoond, blijkt dat het eugenetisch gedachtegoed ook werd omarmd door een groep rooms-katholieke artsen. Deze groep was misschien niet zo omvangrijk als binnen de groep van niet-confessionele artsen, maar de katholieke artsen die zich bezig hielden met eugenetica schreven en debatteerden er in de jaren twintig en dertig wel intensief over. Voornamelijk in het *R.K. Artsenblad*, maar ook in kranten, verschenen vele artikelen die gewijd werden aan het eugenetische gedachtegoed.

Belangrijke gezaghebbers binnen de katholieke kerk, zoals de paus en moraaltheologen dachten na over conflictpunten en raakvlakken tussen het katholieke geloof en het eugenetische gedachtegoed. Zij gaven argumenten tegen voornamelijk negatieve eugenetische maatregelen en beriepen zich bijvoorbeeld op Thomas van Aquino, een van de tien geboden en het natuurrecht op een huwelijk en voortplanting. Daarnaast accepteerden zij sommige (positief) eugenetische maatregelen. Op deze manier werd geprobeerd om een moraaltheologisch kader aan katholieke eugenetica te geven.

Dankzij artikelen van verschillende Nederlandse rooms-katholieke eugenetici kan geconcludeerd worden dat de uitspraken van katholieke gezaghebbers, en vanuit hier afleidend dus ook het katholieke geloof, van invloed was op hun manier van wetenschap uitoefenen. In de artikelen kwamen deze uitspraken namelijk veelvuldig aan bod. Met deze uitspraken werd dus geprobeerd om de moraaltheologische grenzen aan te geven, maar dit resulteerde niet automatisch in een vast omljnd kader waarbinnen alle katholieke eugenetici bleven. Immers, argumenten van katholieke gezaghebbers konden door eugenetici op een andere manier worden geïnterpreteerd dan ze waarschijnlijk bedoeld waren. Dit werd bijvoorbeeld duidelijk door de argumenten die Mayer in Duitsland, en in navolging van Mayer vervolgens Geelen in Nederland, gebruikte om sterilisatie te rechtvaardigen. Ook Holt en Bless wisten uitspraken van de paus op een andere manier te interpreteren waardoor er meer mogelijkheden ontstonden om negatieve eugenetische maatregelen te accepteren binnen de katholieke gemeenschap. Tegenargumenten konden dus ook gebruikt worden om juist voor een bepaalde maatregel te zijn. Maar de meerderheid van de katholieke eugenetici verwierpen, net als vooraanstaande gezagsdragers binnen de katholieke kerk, negatieve eugenetische maatregelen (met uitzondering van het vrijwillig geneeskundig onderzoek voor het huwelijk).

De meerderheid van de katholieke eugenetici legden daarnaast in hun artikelen de nadruk op de nadelen van negatief eugenetische maatregelen. Hiervoor gebruikten zij naast

wetenschappelijke argumenten ook moraaltheologische argumenten. Over positieve eugenetische maatregelen schreven zij veel enthousiaster. Het is lastig te bepalen of het toeval is dat dit overeenkomt met de mening van belangrijke gezagsdragers, of dat dit een van de directe redenen hiervoor is.

Door inname van Nederland door Nazi-Duitsland kwam er een einde aan de vooroorlogse eugenetische beweging. Nazi-Duitsland voerde ook in Nederland eugenetische maatregelen in, maar deze maatregelen (en de achterliggende opvattingen) kwamen niet overeen met de opvattingen van de Nederlandse eugenetische beweging.⁷⁷ Er kon bovendien niet meer vrij over eugenetica worden geschreven, waardoor er geen sprake meer was van een katholieke vorm van eugenetica. Na de verschrikkingen die tijdens de Tweede Wereldoorlog hadden plaatsgevonden zat er voor een lange tijd een smet op het eugenetische gedachtegoed.

⁷⁷ Schellekens & Visser, *De genetische manipulatie*, 90-96.

Literatuurlijst

Primaire bronnen

- ‘Dr. J. E. Schulte spreekt over „De hedendaagsche erfelijkheidsleer. Het vraagstuk der sterilisatie’, *Limburger koerier: provinciaal dagblad*, 27 februari 1934.
- ‘Prof. Duynstee over „Sterilisatie van Minderwaardigen’, *De Tijd: godsdienstig staatkundig dagblad*, 5 november 1930, 2., ‘Sterilisatie ontoelaatbaar. Het standpunt der katholieke moraal’, *Limburgsche koerier*, 9 augustus 1933.
- ‘R.K. Landelijk congres tegen het neo-malthusianisme’, *Het Centrum*, 29 augustus 1929.
- ‘Sterilisatie ontoelaatbaar: het standpunt der katholieke moraal’, *Limburger koerier: provinciaal dagblad*, 9 augustus 1933.
- ‘Sterilisatie: De groote moeilijkheid’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 23 augustus 1933.
- ‘Werk van de Duivel? Ernstige waarschuwing van prof dr. Kors O.P. tegen het propageeren van bepaalde systemen tot beperking van het kindertal - De sterilisatiewetten’, *Limburger koerier: provinciaal dagblad*, 12 december 1935.
- Bertus, ‘De Encycliek Casti Connubii’, *R.K. artsenblad* 10 (1931) 57-61.
- Bless, H., *De eugenetische beweging en de algemene zedenleer* (Zundert 1936).
- Bouwdijk Bastiaanse, M.A. van, ‘Het bevolkingsvraagstuk en de medische wetenschap’, *Annalen van de Vereeniging tot het Bevorderen van de Beoefening der Wetenschap onder de Katholieken in Nederland* 19 (1927) 69-134.
- Bouwdijk Bastiaanse, M.A. van, ‘Practische eugenetiek’, *Annalen van de Vereeniging tot het Bevorderen van de Beoefening der Wetenschap onder de Katholieken in Nederland* 26 (1934) 90-119.
- Duynstee, W.J.A.J., ‘Wettelijke sterilisatie van zwakzinnigen’ *Studia Catholica* 7 (1930) 318-321.
- Duynstee, W.J.A.J., ‘De wettelijke sterilisatie’, *R.K. artsenblad* 10 (1931) 316-322.
- Duynstee, W.J.A.J., ‘Het probleem der praktische eugenetiek’, *Annalen van de Vereeniging tot het Bevorderen van de Beoefening der Wetenschap onder de Katholieken in Nederland* 26 (1934) 74-89.
- Geleen, F. ‘Wettelijke onvruchtbaarmaking van krankzinnigen’, *R.K. Artsenblad* 7 (1928) 89-102.

Hagedoorn, A.C., Vorstheuvel la Brand, 'Soortvorming en eugenetica', *Genetica* 6 (1924) 401-463.

Handelingen van het R.K. Diocesaan congres over het huwelijk ('s-Hertogenbosch 1928).

Holt, J.G.H., 'De wettelijke sterilisatie', *R.K. Artsenblad* 10 (1931) 65-77.

Holt, J.G.H., 'Over wettelijke sterilisatie en ook iets over asylering', *R.K. Artsenblad* 10 (1931) 182-189.

Huddleston Slater, W.B., 'Een belangrijk handboek over "Erfelijkheid en Eugenetiek"', *Limburger koerier: provinciaal dagblad*, 21 februari 1940.

Loo, F. van de, 'Sterilisatie van geesteszieken', *R.K. Artsenblad* 9 (1930) 95-99.

Pius XI, Casti Connubii (1930) Geraadpleegd op 7 mei 2015.

http://w2.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121930_casti-connubii.html.

Poels, 'Ziek zijn: een weldaad Gods', *Nederlandsche Katholieke stemmen* 22 (1928) 369-377.

Preadvies over het geneeskundig onderzoek voor het huwelijk. Uitgegeven door de Vereniging tot het Bevorderen van de Beoefening der Wetenschap onder de Katholieken van Nederland (1921).

Salsman, J.S.J., 'Beroepsgeheim en geneeskundig onderzoek voor het huwelijk', *R.K. Artsenblad* 1 (1922) 201-205.

Salsman, J.S.J., 'Staat en sterilisatie', *Streven* 1 (1933) 1-4.

Sanders, J. 'Maatregelen ter bevordering van de vruchtbaarheid der begaafden', *Mens en Maatschappij* 9 (1933) 397-410.

Schlichting, T.H.H., 'Medische kroniek Christendom en eugense', *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 22 december 1936.

Schlichting, T.H.T., Auteur onbekend, 'Erfelijkheid en Eugenetiek, een werk van Dr. J.E. Schulte', *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 4 augustus 1938.

Schulte, J.E., 'Sterilisatie zonder geneeskundige bezwaren', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 30 (1933) 3500-3501.

Schulte, J.E., 'Het sterilisatievraagstuk in Nederland', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 45 (1936) 5092.

Schulte, J.E., 'Huwelijk en geneeskundig onderzoek', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 86 (1942) 715-716.

Schulte, J.E., *Erfelijkheid en eugenetiek I: wetenschappelijke grondslagen* (Haarlem 1938)

Schulte, J.E., *Erfelijkheid en eugenetiek II: Erfelijkheid bij den mensch en toepassing der erfelijkheidsleer* (Haarlem 1939)

Secundaire literatuur

- Akkerman, S., 'Dr. Schellekens over 'genetische manipulatie': Samenleving heeft geen vreugdevolle toekomst', *Leidse Courant*, 24 oktober 1987.
- Backker, A.J., Lardenoy H.M., Met blijdschap geven wij kennis....? : een kultuursociologische studie van het denken over de eugenetiek in Nederland (ongepubliceerde doctoraalscriptie, Tilburg 1981)
- Bashford, A., Levine, P., *The Oxford handbook of the history of eugenics* (New York, 2010)
- Cliquet, R.L., & Balcaen, J., 'Intelligentie, gezinsplanning en gezinsvorming', *Bevolking en Gezin* 3 (1979) 311-353.
- Dikötter, F., 'Race Culture: Recent Perspectives on the History of Eugenics', *The American Historical Review* (April 1998) 467-478.
- Festen, F. '50 jaar katholieke artsen verenigd. Motieven en handelingen van de katholieke artsen in Nederland gebundeld in een vereniging en zich weerspiegelend in een eigen blad. 1919-1969', *Katholiek Artsenblad* 48 (1969) 155-164.
- Froe, de A., *De veranderbaarheid van de mens* (Kampen 1973).
- Goei, L., 'De psychohygiënist. Psychiatrie, cultuurkritiek en de beweging voor geestelijke volksgezondheid in Nederland', 1924-1970 (proefschrift, Nijmegen 2001).
- Groot, C. de, & Vlaardingbroek, P., 'Geef rechter bevoegdheid tot opleggen anticonceptie', *NRC handelsblad*, 2 maart 2015.
- Harmen, P., 'Eugenetisch denken in Nederland geen randverschijnsel', *Trouw*, 2 september 1997.
- Hofstee, S., *Succes pil betekende einde van katholieke artsenvereniging* (2012) geraadpleegd op 19 mei 2015, <http://www.ru.nl/hlcs/@846162/pagina/>.
- Iersel, C. van., Hondsche wetenschap of uitdijende naastenliefde? Opvattingen over eugenetica in de jaren twintig en dertig onder katholieken in Nederland (Ongepubliceerde doctoraalscriptie, Nijmegen, 1994).
- Katholieke Artsen Vereniging*, geraadpleegd op 20 april 2015 via http://www.ru.nl/kdc/over_het_kdc/archief/over_de_archieven/zieken-en/archieven_van/archieven_i/katholieke-artsen/.
- Kevles, D.J., *In the name of eugenics: genetics and the uses of human heredity* (New York, 1985)
- Kruyswijk, H., *Baas in eigen boek?: evolutietheorie en schriftgezag bij de Gereformeerde Kerken in Nederland (1881-1981)* (Hilversum 2011)

- Lindert, J., Stein, Y., Guggenheim, H., Jaakkola, J. J., & Strous, R. D., 'How ethics failed—the role of psychiatrists and physicians in Nazi programs from exclusion to extermination, 1933-1945', *Public Health Review* 34 (2012) 96-121.
- Louter, M., 'Het eugenetische poldermodel', *De Groene Amsterdammer*, 17 september 1997.
- Mackaay, O.C., *De maakbare mens: een onvermijdelijk debat. Over beeldvorming en eugenetica in de Nederlandse publieke opinie 1900-2000* (Ongepubliceerde bachelorthesis, Utrecht 2011).
- Meijer van Putten, J.B., 'Eugenetisch denken ook in Nederland geen randverschijnsel', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 39 (1997) 1883.
- 'Nieuw Malthusianisme. Geboorteregeling in Nederland', Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (2013). Geraadpleegd op 4 mei 2015 via <http://www.iisg.nl/exhibitions/neomalthusianism/index-nl.php>
- Noordman, J. *Om de kwaliteit van het nageslacht. Eugenetica in Nederland 1900-1950* (Den Haag 1989).
- Noordman, J., 'Eugenetica en geestelijke volksgezondheid in Nederland, 1930-1960', *MGV* 45 (1990) 1267-1281.
- Noordman, J., 'Eugenetica kreeg in Nederland geen voet aan de grond', *Trouw*, 27 augustus 1997.
- Praag, P. van, *Het bevolkingsvraagstuk in Nederland: ontwikkeling van standpunten en opvattingen (1918-1940)* (Deventer 1976).
- Raes, W., 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* (1989) 399-464.
- Schellekens, H., Visser, R.P.W., *De genetische manipulatie* (Amsterdam 1987).
- Smit, P., 'Houding en reactie van het katholieke volksdeel ten aanzien van de evolutiegedachte', *Annalen van het Thijmgenootschap* 68 (1980) 223-239.
- Snelders, S., & Pieters, T., 'Van degeneratie tot individuele gezondheidsopties. Het maatschappelijk gebruik van erfelijkheidsconcepten in de 20^e eeuw', *Gewina/TGGNWT* 26 (2003) 203-215.
- Snelders, S., 'Op weg naar een 'Germaansche' volksgezondheid. Nationaalsocialisme, erfelijkheidsleer en eugenetica in Nederland 1940-1945', *Gewina/TGGNWT* 30 (2007) 62-74.
- Somers, K., *De moderne voortplantingstechnologie als eugenetisch maatwerk: hoe de vergelijking tussen eugenetica en nieuwe reproductie technieken kan leiden tot een*

- aanzet tot een nieuwe medische ethiek* (Ongepubliceerde afstudeerscriptie, Maastricht 2004).
- Tännsjö, T., 'Compulsory sterilisation in Sweden', *Bioethics* 12 (1998) 236-249.
- Taussig, K., 'Bovine Abominations: Genetic Culture and Politics in the Netherlands', *Cultural Anthropology* 19 (Augustus 2004) 305-336.
- Velle, K., 'De geneeskunde en de R.K. Kerk (1830-1940): een moeilijke verhouding?', *Trajecta* 4 (1995) 1-21.
- Verhoeven, A.T.M. 'De bestreden hoogleraarsbenoeming van Van Bouwdijk Bastiaanse', *Nederlands Tijdschrift voor Obstetrie en Gynaecologie* 127 (2014) 96-97.
- Visser, M.B.H. & Bosch, L., 'Leven op maat', *Stichting Bio-Wetenschappen en Maatschappij* 3 (1973).